

кандидат філологічних наук,
професор, професор кафедри
військового перекладу
та спеціальної мовної підготовки
Військового інституту
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка

ВИДИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Постановка проблеми. Визначення змісту й структури професійної компетентності військового перекладача є одним із основних завдань теорії військового перекладу [1, с. 107], що набуває актуального значення в умовах євроатлантичної інтеграції Збройних сил України та запровадження нових стандартів підготовки військових перекладачів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематиці компетентності військових перекладачів присвячені праці В.В. Балабіна [2], П.П. Банман [3], Н.М. Романенко і Е. Шагардиної [4], Е.К. Шориної [5]. Засадничі теоретико-методологічні підходи й практичні рекомендації щодо професійної компетентності перекладачів можна знайти у працях В.Н. Комісарова [6], Р.К. Мін'яр-Белоручева [7; 23], М.Я. Цвілінга [8], Л.К. Латишева [9; 10], І.І. Халесєвої [11], О.Р. Поршневої [12], О.І. Чердніченка [13, с. 124–134, 230–237]. Проте структура, зміст і типологія компетентностей військового перекладача залишаються невизначеними й неузгайненими.

Метою статті є виокремлення видів компетентностей військового перекладача на підставі аналізу проведених наукових розвідок та з урахуванням вимог керівних документів.

Виклад основного матеріалу. Насамперед нагадаємо, що *компетентність* сьогодні розуміють як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності, які слід чітко відрізнити від *компетенції* (*компетенцій*) як наданих особі повноважень, що лежать в основі кваліфікації випускника [14, с. 29]. Компетентність також розуміють як суб'єктивну якість особистості, що відображає його здатність до виконання певної діяльності [15, с. 7].

Саме таке розуміння *компетентності* зафіксовано у міжнародних стандартах та нормативно-правових документах. Наприклад, компетентність (*competence*) – це продемонстрована здатність застосовувати знання та навички на практиці [16]; компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (ст. 1 Закону України «Про освіту» [17]).

Експерти Європейської комісії, які розробляли єдину програму країн ЄС для підготовки магістрів з перекладу, дали таке визначення компетентності: «компетенцію ми розуміємо як комбінацію здібностей, знань, поведінки та ноу-хау, які необхідні для виконання конкретного завдання у конкретних умовах. Така комбінація має бути визнаною та узаконеною відповідальним органом (установою, експертом) [18, с. 3].

Компетентність також розглядається як поєднання психічних якостей, тобто психічного стану, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю, умінням виконувати певні трудові функції [19, с. 86].

Однак у перекладознавчій науці поняття «компетентність» і «компетенція» принципово не розрізняли, тому в наукових працях вони досить часто вживаються як синоніми. Так, Л.К. Латишев уживає термін «*перекладацька компетенція*», під яким пропонує розуміти сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють перекладачеві успішно вирішувати свої професійні завдання [9, с. 5]. Схожа синонімія зафіксована і в словниках: «Компетенція – це здатність особистості, володіння певною сукупністю знань, навичок та умінь вирішувати завдання. Тому компетентність – це володіння компетенцією» [20, с. 541].

Шістнадцять років тому автор статті запропонував визначення компетентності військового перекладача, яке було включено до освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки військових перекладачів. Воно звучить так: «Під компетентністю військового перекладача слід розуміти сформовану на відповідному рівні систему професійних, соціальних і військово-спеціальних якостей, навичок і умінь вирішувати типові (стереотипні, діагностичні, евристичні) завдання діяльності та виконувати головні службові функції» [2, с. 22].

Поняття компетентності для військових фахівців конкретизується в Положенні про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України (пункт 2.45). Воно звучить так: «Компетентність військового фахівця є результатом навчання на певному рівні вищої освіти у вищому військовому навчальному закладі (військовому навчальному підрозділі вищого навчального закладу), що слугує інтегральним показником якості його підготовки. Вона характеризується ступенем здатності й готовності військового фахівця до застосування та постійного самовдосконалення сформованих знань, умінь, навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей під час виконання ним службових функцій у звичайних та екстремальних умовах на посаді за призначенням» [21]. В іншому документі вживається термін «*професійна компетентність*», цей термін визначається так: «Формування професійних компетентностей відбувається шляхом набуття під час навчання суми компетентностей, які є комбінацією характеристик (що відно-

сяться до знань і їх застосування, умінь, навичок і здібностей, цінностей і особистих якостей) і дозволяють забезпечити виконання військово-професійних обов’язків на високому рівні» [22, с. 8]. Як бачимо, під поняттям *професійної компетенції* у Міністерстві оборони України розуміють суму компетентностей військового фахівця.

З урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» та наведених вище галузевих нормативно-правових документів запропонуємо уточнене поняття компетентності для військового перекладача. **Компетентність військового перекладача** – це атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація філологічних, мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції у звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Розглянувши сутність поняття «компетентність», проаналізуємо *види компетентностей*.

Слід назвати законодавчо визначені *ключові компетентності* (стаття 12 Закону України «Про освіту»), до яких відносять такі: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов’язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти [17].

Крім того, Міністерство освіти і науки України рекомендує виокремлювати *інтегральну, загальну та спеціальні* (фахові, предметні) компетентності, що обов’язково мають бути в основі професійних стандартів вищої освіти [24]. *Інтегральна компетентність* представляє узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності. *Загальні компетентності* – це універсальні компетентності, що не залежать від предметної галузі, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку, а під *спеціальними (фаховими, предметними) компетентностями* слід розуміти компетентності, що залежать від предметної галузі та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [24, с. 4].

Дослідники проекту ЄС TUNING, які вивчали системи вищої освіти європейських країн, виокремили у складі *загальних компетентностей* такі три види компетентностей: *інструментальні* (когнітивні, методологічні, технологічні та лінгвістичні здатності); *міжособистісні* (навички спілкування, соціальна взаємодія та співпраця); *системні* (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань, здатність планування змін для удосконалення систем, розроблення нових систем) [25, с. 10].

Експерти з військової освіти пропонують розподілити всі компетентності на *ключові та професійні*, у складі *ключових компетентностей* виокремити *соціально-особистісні, загальнонаукові та інструментальні*, а у складі *професійних – загально-професійні та спеціалізовано-професійні* [26, с. 265].

Проаналізуємо *види компетентностей перекладача*, що їх виокремлюють дослідники.

У перекладознавстві, на жаль, не існує єдиної узгодженої типології компетентностей перекладача, оскільки усі дослідники визнають багатокомпонентність складу перекладацької компетентності, хоча їхні уявлення про набір компонентів істотно розрізняються [15, с. 5].

Наприклад, В.Н. Комісаров виокремлює *мовну, комунікаційну, текстотвірну й технічну* компетентності [6, с. 323], Р.К. Міньяр-Белоручев – *мовну, мовленнєву (комунікативну), лінгвокраїнознавчу* компетентності [23, с. 8, 11, 14].

Л.К. Латишев визначає лише *перекладацьку компетентність* (далі – ПК), яку він розподіляє на дві частини – *базову й прагматичну*. У базовій частині ПК Л.К. Латишев виокремлює *концептуальну й технологічну* складові частини, а у прагматичній – *специфічну та спеціальну* складові частини ПК [9, с. 5].

На думку О.О. Мацюк, *мовна та мовленнєва* компетенції є основними складниками професійної компетентності фахівця у сфері іншомовної комунікації, але саме *лінгвокраїнознавчий* компонент (*виділено мною – В.Б.*) забезпечує адекватний та якісний переклад іншомовного тексту [19, с. 89], з чим важко погодитись. Дослідниця також пропонує виокремлення інформаційно-технологічної компетенції (*мається на увазі компетентність – В.Б.*) як окремої складової частини професійної компетентності перекладача [19, с. 90].

А.С. Мещеряков і А.Ю. Коснікова пропонують виокремлювати в *перекладацькій компетентності* такі частини, які вони позначають терміном «складові»: *лінгвістичну, компенсаторну, культурну, інформаційно-технологічну й перекладацьку* [15, с. 7]. Назва останнього складника («перекладацька»), на наш погляд, є не зовсім вдалою, оскільки повторює позначення поняття вищого рівня упорядкування («перекладацька компетентність»).

Заслуговують на увагу висновки експертної групи Європейської комісії, яка протягом 2006–2009 років розробляла єдину програму країн ЄС підготовки магістрів з перекладу. За підсумками роботи групи було прийнято рамковий документ [18], в якому виокремлено *шість типів основних перекладацьких компетентностей*, що, на думку експертів, є мінімально необхідними і можуть бути доповнені специфічними компетентностями [18, с. 3]: 1) *компетентність надання перекладацьких послуг* (translation service provision competence); 2) *мовна компетентність* (language competence); 3) *міжкультурна компетентність* (intercultural competence); 4) *компетентність видобування інформації* (information mining competence); 5) *тематична компетентність* (thematic competence); 6) *технологічна компетентність* (technological competence). Ці основні компетентності експерти розподілили на *компоненти* (components), а деякі об’єднали за *напрямами* або *вимірами* (dimensions) [18, с. 4–7].

А.В. Янковець вважає, для що перекладачі повинні мати *лінгвістичну, комунікативну* і *перекладацьку* компетентності [27, с. 27]. З.Ф. Підручна наголошує на необхідності формування не тільки власне перекладацьких, а й *педагогічних, методичних, дидактичних, психологічних, культурологічних* знань, умінь і навичок [28, с. 5].

У 2002 році автор цієї статті запропонував виокремити такі *три складові частини* професійної компетентності військового перекладача, що включали субкомпетентності: *філологічну*, що містила *мовну, мовленнєву, перекладацьку, комунікативну, лінгвокраїнознавчу* субкомпетентності; *військову*, що включала *тактичну* та *оперативно-тактичну* субкомпетентності; *громадянську*, що містила *національно-патріотичну, цивільно-правову, соціокультурну, морально-етичну* субкомпетентності тощо [2, с. 22–23].

Таким чином, у спеціальній літературі називають різні види (типи) компетентностей перекладача. Єдиної думки щодо компонентного складу перекладацької компетентності в науковому світі не існує, що дає підстави деяким дослідникам навіть стверджувати про неможливість виділення універсальної класифікації компонентів перекладацької компетентності, що відповідає поглядам вчених і дослідників [15, с. 7].

З урахуванням вимог чинних керівних документів та проаналізованих наукових праць запропонуємо *ієрархічну структуру компетентностей військового перекладача*, де в якості параметрів упорядкування угруповань структури візьмемо *рівні, складові, види, підвиди та елементи* компетентностей. Запропонована структура компетентностей військового перекладача матиме *три рівні компетентностей* (інтегральна, загальні, спеціальні компетентності), *три складники компетентностей* (військовий, філологічний, суспільно-соціальний), а також *види компетентностей*, які (у разі необхідності) можна розподіляти на підвиди та елементи. Наприклад, *військовий складник компетентності* військового перекладача включатиме загальновійськовий, військово-гуманітарний, військово-технічний та військово-спеціальний *види* компетентностей, які розподіляються на *підвиди* (тактична, розвідувальна, топографічна компетентності тощо) та *елементи* (організація наступу взводу, проведення засідки, орієнтування на місцевості тощо). *Філологічна складова компетентності* військового перекладача містить мовний, мовленнєвий, трансляційно-інтерпретативний, лінгвокраїнознавчий, літературознавчий *види* компетентностей, а *суспільно-соціальна складова* – морально-етичну, культурно-історичну, інформаційно-комунікаційну, цивільно-правову, фінансово-економічну, екологічну та інші компетентності, які далі розподіляються на *підвиди та елементи*.

Висновки. Компетентність військового перекладача як атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація філологічних, мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, яка характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби, представляє синтез компетентностей офіцера та цивільного перекладача.

Компетентність військового перекладача можна представити як систему зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворюючі параметри класифікації – *рівні, складники, види, підвиди та елементи* компетентностей, в аналізуванні яких і полягатимуть подальші **перспективи дослідження**.

Література:

1. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу. Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 23–24 березня 2018 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 105–107.
2. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача. Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. К., 2002. № 7. С. 20–23.
3. Банман П.П. Военный переводчик: требования и компетенции. Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Серия «Проблемы языкознания и педагогики». 2015. № 2 (12). С. 106–112.
4. Романенко Н.М., Шагардинова Е. Методологические основы профессиональной подготовки военных переводчиков. Известия Южного федерального университета. Серия «Педагогические науки». 2017. № 4. С. 28–33.
5. Шорин Е.К. Проблемы развития профессиональной компетентности военных переводчиков. Интеграционные процессы в науке в современных условиях: сборник статей Международной научно-практической конференции: в 3 частях. 2017. С. 120–123.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие. М.: ЭТС, 2002. 420 с.
7. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. М.: Московский Лицей, 1996. 208 с.
8. Цвиллинг М.Я. Профессиональные требования к личности переводчика и обучение переводу. Информационно-коммуникативные аспекты перевода: сборник научных трудов. Нижний Новгород, 1998. С. 141–150.
9. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. пособ. по подготовке переводчиков (с нем. яз.). М.: НВИ-Тезаурус, 2001. 280 с.
10. Латышев Л.К., Провоторов В.И. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе: Уч.-метод. пос. 2-е изд. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 136 с.
11. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков). М.: Высш. шк., 1989. 240 с.
12. Поршнева Е.Р. Междисциплинарные основы базовой лингвистической подготовки специалиста-переводчика: дис. ... докт. пед. наук:13.00.08. Казань, 2004. 426 с.

13. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. К.: Либідь, 2007. 248 с.
14. Національний освітній глосарій: вища освіта: 2-е вид., перероб. і доп. / уклад.: В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / за ред. В.Г. Кременя. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
15. Мецерыков А.С. Косникова А.К. О выявлении компонентного состава переводческой компетентности. Среднее профессиональное образование. № 12. 2011. С. 5–8.
16. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь = Quality management systems. Fundamentals and vocabulary: межгосударственный стандарт ГОСТ ISO 9000-2011 / Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации. Москва: Стандартинформ, 2012. 27 с.
17. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Офіційний вісник України. 06.10.2017 р. № 78, С. 7. Ст. 2392. Код акта 87438/2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print1511442813317168>.
18. EMT 2009 expert group: Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication (updated 5 May 2017). URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf.
19. Мацюк О.О. Формування професійних компетенцій майбутніх перекладачів. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2016. С. 86–91.
20. Пустовіт Л.О. та ін. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень. К.: Довіра, 2000. 1017 с.
21. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: наказ Міністра оборони України від 20.07.2015 р. № 346. Офіційний вісник України. 2015 р. № 87. С. 132. Ст. 2911. Код акта 79163/2015.
22. Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів: наказ Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216. К., 2016. 27 с.
23. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? М.: Готика, 1999. 176 с.
24. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (Затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2017 № 1648). К., 2017. 32 с.
25. Захарченко В.М., Луговий В.І., Рашкевич Ю.М., Таланова Ж.В. Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації / за ред. В.Г. Кременя. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
26. Черних Ю.О., Черних О.Б. Професійні стандарти військових фахівців: сутність, перспективи створення та використання. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. №. 49. С. 261–269.
27. Янковець А.В. Підготовка майбутніх перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій у вищих військових навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2005. 190 с.
28. Підручна З.Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2009. 172 с.

Анотація

В. БАЛАБІН. ВИДИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Автор аналізує основні види компетентностей військового перекладача та представляє їх як систему зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворюючі параметри класифікації – рівні, складники, види, підвиди та елементи компетентностей.

Ключові слова: перекладознавство, військовий переклад, теорія військового перекладу, військовий перекладач, компетентність, види компетентностей.

Анотация

В. БАЛАБИН. ВИДЫ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВОЕННОГО ПЕРЕВОДЧИКА

Автор анализирует основные виды компетентностей военного переводчика, представляя их в качестве системы со сложной иерархической структурой, содержащей системообразующие параметры классификации – уровни, составляющие, виды, подвиды и элементы компетентностей.

Ключевые слова: переводоведение, военный перевод, теория военного перевода, военный переводчик, компетентность, виды компетентностей.

Summary

V. BALABIN. TYPES OF COMPETENCIES OF THE MILITARY INTERPRETER

The author analyzes the main types of competencies of the military interpreter, presenting them as a system with a complex hierarchical structure containing system-forming parameters of classification – levels, components, types, subtypes and elements of competencies.

Key words: translation studies, military translation, theory of military translation, military interpreter, competence, types of competences.